

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

6 grudnia 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Beata Janiszewska (przewodniczący)

SSN Marcin Łochowski

SSN Dariusz Pawłyszczke (sprawozdawca)

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 6 grudnia 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej W.W.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie

z 27 kwietnia 2021 r., I AGa 87/19,

wydanego w sprawie z powództwa W.W.

przeciwko T. w likwidacji w P.

o zapłatę

oddala skargę kasacyjną.

Marcin Łochowski

Beata Janiszewska

Dariusz Pawłyszczke

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 14 stycznia 2019 r. Sąd Okręgowy w Lublinie oddalił powództwo powodowego kupującego o zapłatę przez pozwanego sprzedawcę 9 732 630 zł z tytułu odszkodowania za uchylenie się od zawarcia przyrzeczonej umowy

sprzedaży udziałów w spółce z o.o., a Sąd Apelacyjny w Lublinie wyrokiem zaskarżonym skargą kasacyjną oddalił apelację sprzedawcy.

Sąd drugiej instancji ustalił, że sprzedawcy przysługiwało 100% udziałów w bliżej określonej sp. z o.o. (dalej: „Spółka”). Umową z 21 maja 2010 r., zawartą w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi, sprzedawca zobowiązał się sprzedać kupującemu, który był prezesem zarządu Spółki, 10% udziałów w Spółce za cenę w wysokości ich wartości nominalnej – 210 000 zł (1000 zł za udział). Umowa przyrzeczona miała zostać zawarta po zakończeniu inwestycji Spółki w postaci budowy intermodalnego centrum logistycznego. Kolejne 13-25% udziałów miało zostać objęte umową przyrzeczoną pod warunkiem uzyskania przez Spółkę dofinansowania inwestycji ze środków unijnych, w zależności od wielkości dofinansowania. Przy dofinansowaniu powyżej 50% kapitału zakładowego kupujący miał prawo do nabycia dodatkowych 25% udziałów za cenę 525 000 zł. Sprzedawca zobowiązał się do niedokonywania zmian w zarządzie Spółki w czasie obowiązywania umowy oraz niesprzedawania udziałów w Spółce w tym czasie, a w przypadku sprzedaży udziałów - do zapłaty kupującemu odszkodowania w wysokości wartości majątku Spółki na dzień zbycia udziałów. Sprzedaż udziałów miała być formą wynagrodzenia dla kupującego za opracowanie koncepcji inwestycji Spółki, nieodpłatne pełnienie w niej funkcji prezesa zarządu oraz pozyskanie dofinansowania ze środków unijnych.

Kupujący został odwołany z zarządu Spółki 5 marca 2014 r.; jednocześnie strony zawarły aneks do umowy przedwstępnej, na mocy którego kupujący zwolnił sprzedawcę z obowiązku sprzedaży 10% udziałów po zakończeniu inwestycji. W aneksie strony potwierdziły obowiązywanie umowy przedwstępnej w pozostałym zakresie. Pismem z 10 marca 2014 r. kupujący wezwał pozwanego sprzedawcę do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży 25% z 10 000 udziałów, tj. 2500 udziałów, ze względu na uzyskanie dofinansowania w wysokości przekraczającej 50% kapitału zakładowego. Sprzedawca odmówił, podnosząc, że kupującemu przysługuje roszczenie o nabycie co najwyżej 525 udziałów, tj. 25% z 2100 udziałów istniejących w chwili zawarcia umowy przedwstępnej. Kupujący podtrzymał żądanie i pismem z 3 kwietnia 2014 r. wyznaczył ostateczny termin do zawarcia umowy na 9 kwietnia 2014 r., a 1 lipca 2014 r. wniósł pozew o odszkodowanie. Umową z 24 czerwca

2015 r. sprzedawca przewłaszczył 94,75% udziałów w Spółce na zabezpieczenie pożyczki w wysokości 7 200 000 USD, udzielonej Spółce przez osobę trzecią. Sprzedawca nie odzyskał przewłaszczonych udziałów, a nowy właściciel zbył je 16 grudnia 2015 r. spółce prawa czeskiego.

Pismem z 1 lutego 2016 r. sprzedawca zawiadomił kupującego o oddaniu inwestycji do użytkowania i wezwał go do zawarcia umowy sprzedaży wciąż przysługujących mu 525 udziałów. Kupujący odmówił, podnosząc, że wzywał już do zawarcia umowy przedwstępnej w marcu 2014 r., a obecnie toczy się proces o odszkodowanie. Kupujący obliczył żądane odszkodowanie jako 25% wartości majątku Spółki, oszacowanej przez niego na 49 450 000 zł, pomniejszone o ustaloną w umowie przedwstępnej cenę pakietu 25% udziałów w wysokości 525 000 zł, a jako podstawę prawną wskazał art. 471 k.c.

Sąd odwoławczy uznał, że w przypadku uchylenia się strony umowy przedwstępnej od zawarcia umowy przyrzeczonej drugiej stronie przysługuje odszkodowanie na podstawie art. 390 § 1 k.c., a nie na podstawie art. 471 k.c. Odszkodowanie z art. 390 § 1 k.c., tj. w granicach ujemnego interesu umownego, obejmuje przede wszystkim wydatki poniesione w związku z przygotowaniem do zawarcia umowy przyrzeczonej. Odszkodowanie to, w przeciwieństwie do odszkodowania obliczonego na podstawie art. 471 w zw. z art. 361 k.c., nie ma na celu rekompensaty korzyści, które druga strona umowy przedwstępnej mogłaby osiągnąć na skutek zawarcia i wykonania umowy przyrzeczonej. Przytoczone przez kupującego orzeczenia o przysługiwaniu odszkodowania z art. 471 k.c. dotyczą sytuacji, gdy druga strona umowy przedwstępnej uniemożliwiła zawarcie umowy przyrzeczonej przed wyborem przez poszkodowanego roszczenia o odszkodowanie. Z chwilą przedawnienia się z dniem 9 kwietnia 2015 r. roszczenia o zawarcie umowy sprzedaży udziałów, sprzedawca miał prawo je zbyć. Ponieważ wartość zbywczą niekupionego pakietu 25% udziałów nie może wyznaczać wysokości szkody, której naprawienia można żądać na podstawie art. 390 § 1 k.c., powództwo – a tym samym apelacja – podlegały oddaleniu.

Powód zaskarżył skargą kasacyjną wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, zarzucając naruszenie:

1) przepisów postępowania:

a) art. 382 i art. 316 § 1 w zw. z art. 391 § 1 i art. 233 § 1 k.p.c. przez błędne i arbitralne uznanie, że strony w umowie przedwstępnej nie uregulowały odpowiedzialności odszkodowawczej sprzedawcy w sposób odmienny od art. 390 § 1 k.c., czym Sąd odwoławczy naruszył także art. 386 § 1 k.p.c. przez niedokonanie zmiany wyroku Sądu pierwszej instancji;

b) art. 390 § 1 k.p.c. przez zaniechanie przedstawienia Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego dotyczącego wzajemnego stosunku zasad odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie art. 390 § 2 i art. 471 k.c.;

2) prawa materialnego:

a) art. 390 § 1 zdanie 2 k.c. przez przyjęcie, że swoboda stron w określeniu odmiennego zakresu odszkodowania za uchylenie się od zawarcia umowy przyrzeczonej jest ograniczona do ujemnego interesu umownego, zgodnie z art. 390 § 1 k.c.;

b) art. 471 i 390 § 1 i 2 k.c. przez przyjęcie, że art. 471 k.c. nie znajduje zastosowania w przypadku umowy przedwstępnej czyniącej zadość wymaganiom ważności umowy przyrzeczonej, która jednak nie może zostać zawarta z przyczyn, za które odpowiada druga strona, która uchyliła się od zawarcia umowy przyrzeczonej (skarżący zarzucił, że w chwili wezwania go 1 lutego 2016 r. do nabycia 525 udziałów sprzedawca miał już tylko właśnie 525 udziałów, gdyż resztę, tj. 94,75%, sprzedał 24 czerwca 2015 r., a tym samym nie mógł wykonać obowiązku sprzedaży 25% udziałów).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nie zachodzi zarzucone naruszenie przepisów postępowania prowadzące do błędnego rzekomo ustalenia, że strony w umowie przedwstępnej nie uregulowały odpowiedzialności odszkodowawczej sprzedawcy w sposób odmienny od art. 390 § 1 k.c. Sąd drugiej instancji prawidłowo ustalił treść umowy stron, a skarżący w istocie nie zarzuca błędnych ustaleń faktycznych co do treści umowy, lecz niezastosowanie niespornego postanowienia umowy o wysokości odszkodowania na wypadek zbycia przez pozwanego udziałów osobie trzeciej, a tym

samym uniemożliwienia zawarcia umowy przyrzeczonej. Tymczasem zakres zastosowania tego postanowienia umowy jest zagadnieniem prawnym, kwestią oceny, czy odszkodowanie w wysokości wartości majątku spółki przysługuje w sytuacji faktycznej ustalonej przez Sąd i jednocześnie niekwestionowanej przez skarżącego. Ocena ta zresztą jest przedmiotem zarzutu naruszenia prawa materialnego.

Sąd odwoławczy nie naruszył art. 390 § 1 k.p.c., ponieważ przepis ten umożliwia przedstawienie zagadnienia prawnego do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu, lecz w żadnej sytuacji nie obliuguje do takiego przedstawienia. Ponadto naruszenie przepisu postępowania może prowadzić do uwzględnienia skargi kasacyjnej jedynie wówczas, gdy uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Poza tym sposób rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego samodzielnie przez sąd drugiej instancji może być wprost objęty podstawą kasacyjną – i w niniejszej sprawie jest przedmiotem zarzutu naruszenia prawa materialnego.

Także zarzuty naruszenia prawa materialnego są niezasadne. Umowa przedwstępna spełniała wymagania co do formy umowy sprzedaży udziałów w spółce z o.o., wobec czego kupujący mógł dochodzić jej zawarcia na podstawie art. 390 § 2 k.c. Strona uprawniona do dochodzenia zawarcia umowy przyrzeczonej może dochodzić odszkodowania, o którym mowa w art. 471 k.c., dopiero przy braku możliwości zawarcia umowy przyrzeczonej. Przykładowo, jeżeli zawarcie umowy przyrzeczonej nie może dojść do skutku z powodu wyzbycia się przedmiotu umowy albo jeśli skutek zwłoki drugiej strony w zawarciu umowy przyrzeczonej jej zawarcie utraciło dla dochodzącego odszkodowania całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie (art. 477 § 2 k.c.).

Zarówno roszczenie o zawarcie umowy, jak i roszczenie o odszkodowanie z art. 390 § 1 k.c., przedawniają się z upływem roku od dnia, w którym umowa przyrzeczona miała być zawarta. Roszczenie o odszkodowanie z art. 390 § 1 k.c. jest ograniczone do szkody poniesionej przez to, że strona liczyła na zawarcie umowy przyrzeczonej. Typowym przykładem takiej szkody są nakłady poniesione na rozpoczęcie działalności, do której konieczne było zawarcie umowy przyrzeczonej. Naprawienia szkody określonej w art. 390 § 1 k.c. można dochodzić, jeżeli upłynął

termin do zawarcia umowy przyrzeczonej ustalony zgodnie z art. 389 § 2 k.c. lub zgodnie z regułami ustanowionymi w samej umowie przedwstępnej. Druga strona, która uchyliła się od zawarcia umowy przyrzeczonej w wiążącym ją terminie, nie może później bronić się zarzutem, że jednak chce zawrzeć umowę przyrzeczoną.

Zatem kupujący po odmowie zawarcia umowy sprzedaży udziałów mógł zażądać zawarcia umowy przyrzeczonej (art. 390 § 2 k.c.) albo zapłaty odszkodowania na podstawie art. 390 § 1 k.c., czyli w granicach ujemnego interesu umownego. Jednak skuteczne żądanie pełnego odszkodowania, na podstawie art. 471 k.c., byłoby możliwe w razie niemożności dojścia do skutku umowy stanowczej, (np. w razie obciążającej drugą stronę niemożności zawarcia umowy przyrzeczonej, skutecznego odstąpienia od umowy przedwstępnej z przyczyn obciążających drugą stronę) albo wykazania przesłanek z art. 477 § 2 k.c., uzasadniających rezygnację z dochodzenia zawarcia umowy sprzedaży udziałów. W braku powyższych przesłanek kupujący, jeżeli nie zadowalało go odszkodowanie z art. 390 § 1 k.c., mógł przed upływem terminu przedawnienia wytoczyć powództwo jedynie o zawarcie umowy sprzedaży udziałów.

Także w toku procesu o zawarcie umowy przyrzeczonej (stanowczej) powód mógłby zmienić żądanie pozwu i w miejsce pierwotnie zgłoszonego żądania dochodzić zapłaty odszkodowania na podstawie art. 471 k.c., z powołaniem się na niemożność zawarcia umowy przyrzeczonej albo na art. 477 § 2 k.c. Powód nie wystąpił jednak z powództwem o zawarcie umowy przyrzeczonej, a termin do realizacji roszczenia z art. 390 § 2 k.c. upłynął bezskutecznie. Nie wystąpił również stan, w którym przed upływem rocznego terminu przedawnienia tego roszczenia niemożliwa stałaby się realizacja tzw. skutku silniejszego. Przeciwnie, wyzbycie się przez pozwaną udziałów nastąpiło 24 czerwca 2015 r., wskutek ich przewłaszczenia na zabezpieczenie spłaty zaciągniętej pożyczki.

Sąd drugiej instancji uznał, że roszczenia z umowy przedwstępnej uległy przedawnieniu 9 kwietnia 2015 r. i przeciwko temu stanowisku nie został podniesiony zarzut kasacyjny. Ocena powyższa była oparta na stwierdzeniu, że powód (kupujący) wyznaczył pozwanej ostateczny termin do zawarcia umowy przyrzeczonej na 9 kwietnia 2014 r. Doprowadzenie do niemożności wykonania tej umowy już po

przedawnieniu się roszczenia o jej wykonanie nie może być podstawą żądania odszkodowania na podstawie art. 471 k.c.

Podkreślenia wymaga także aspekt sprawy dotyczący wysokości dochodzonego odszkodowania. Kupujący dochodzi odszkodowania ustanowionego w umowie przedwstępnej na wypadek sprzedaży przez sprzedawcę udziałów w Spółce innemu nabywcy, określonego w umowie jako równego wartości majątku Spółki. Ustanowienie odszkodowania w tej wysokości, oderwanego od rzeczywistej wielkości szkody wynikającej z niemożliwości nabycia jedynie 25% udziałów, może wskazywać, że strony w istocie ustanowiły karę umowną, a nie sposób obliczenia wysokości odszkodowania. Niezależnie od tego, jaki w tym punkcie był zgodny zamiar stron czy cel umowy, czy strony jedynie uregulowały sposób obliczenia szkody na wypadek wyzbycia się udziałów przez sprzedawcę, czy ustanowiły karę umowną na tę okoliczność, przesłanką powstania roszczenia o odszkodowanie z art. 471 k.c. (ewentualnie karę umowną) jest niewykonanie albo nienależyte wykonanie zobowiązania (art. 471 albo art. 483 § 1 k.c.). Powód w celu skutecznego dochodzenia zapłaty musiałby zatem dowieść, że pozwana uchybiła obowiązkowi niezbywania udziałów, także w aspekcie czasu trwania tego obowiązku.

Określenie w umowie sposobu obliczenia odszkodowania na wypadek zbycia udziałów nastąpiło bez wskazania okresu, w którym sprzedawca nie może dokonać takiego zbycia. Jest jednak oczywiste, że chodzi o okres, w którym kupujący mógł skutecznie domagać się sprzedania mu udziałów. Wymaganie od sprzedawcy, aby dłużej liczył się z obowiązkiem zbycia udziałów drugiej stronie umowy przedwstępnej, wymagałoby wyraźnego postanowienia umowy przedwstępnej. Z tej przyczyny nie jest zasadny zarzut naruszenia art. 471 i 390 § 1 i 2 k.c. przez przyjęcie, że art. 471 k.c. nie znajduje zastosowania w przypadku umowy przedwstępnej czyniącej zadość wymaganiom ważności umowy przyrzeczonej, która jednak nie może zostać zawarta z przyczyn, za które odpowiada druga strona. Sprzedawca odmówił zawarcia umowy przyrzeczonej, lecz mimo to mogła ona zostać zawarta na mocy wyroku sądu, a możliwość skutecznego uchylecia się od jej zawarcia powstała wskutek przedawnienia się roszczenia o zawarcie umowy, przed wyzbyciem się przez sprzedawcę 94,75% udziałów.

Z kolei zarzut naruszenia art. 390 § 1 zd. 2 k.c. przez nadmierne ograniczenie swobody stron w określeniu w umowie przedwstępnej zakresu odszkodowania jest bezpodstawny, ponieważ umowa przedwstępna określiła wysokość odszkodowania (ewentualnie kary umownej) nie za sam fakt uchylenia się od zawarcia umowy przyrzeczonej, lecz na wypadek zbycia przez sprzedawcę swoich udziałów i w ten sposób uniemożliwienia zawarcia umowy przyrzeczonej. Odszkodowanie na podstawie art. 390 § 1 k.c. przysługuje za szkodę wynikłą z samego uchylenia się od zawarcia umowy przyrzeczonej w wiążącym strony terminie. Jednakże na wypadek samego uchylenia się od zawarcia umowy przyrzeczonej strony nie określiły w umowie przedwstępnej ani odszkodowania, ani kary umownej. Wcześniej natomiast wyjaśniono już, że do powstania roszczenia o odszkodowanie na podstawie art. 471 k.c. (lub o ustanowioną w jego miejsce karę umowną), tj. na wypadek niewykonania zobowiązania, nie wystarczy samo uchylenie się od zawarcia umowy w terminie, lecz konieczna jest utrata możliwości zawarcia umowy przyrzeczonej na skutek okoliczności obciążających stronę przeciwną.

Wobec niezasadności zarzutów kasacyjnych skarga kasacyjna podlegała oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

Marcin Łochowski

Beata Janiszewska

Dariusz Pawłyszcz

(Ł.W.)

[SOP]